

Psychologické vyšetření

Josef Pavlát. Podle Šrutová, L.: Psychologické vyšetření In: Současná klinická praxe, roč. 6,č. 2, 2007, s. 24-27,VII

Úvod.

Psychologie obecně zkoumá duševní jevy, popisuje je a analyzuje, pátrá po jejich příčinných a logických souvislostech a pokouší se je vysvětlit. Na základě těchto poznatků se pak snaží o formulování psychologických zákonitostí a zákonů, které by poskytovaly dostatečnou teoretickou základnu pro porozumění lidskému chování, pro možnost předvídání a případně i řízení lidského chování.

Potřeby praxe vedly ke vzniku různých odvětví psychologie praktické, tj. k aplikování psychologických poznatků na jiné vědy a různé další obory lidské činnosti. Využití obecně platných psychologických poznatků ve zdravotnictví reprezentuje především psychologie klinická; v současné době však psychologická dimenze proniká do všech lékařských oborů, protože duševní život člověka, tedy to, jak člověk sám sebe ve vztahu k okolnímu světu prožívá a hodnotí, úzce souvisí s vývojem mnoha jeho zdravotních problémů; a také naopak, různé poruchy zdraví se promítají v jeho psychických projevech.

Klinická psychologie

Ve zdravotnictví se uplatňuje především v psychiatrické praxi, ale velmi významně i v neurologii, interně a mnoha jiných lékařských oborech/.

Těžištěm práce klinického psychologa je hlavně diagnostická a psychotherapeutická činnost. Dále psychologové s lékaři spolupracují v poradenství, prevenci, rehabilitaci a podle povahy a potřeb pracoviště se podílí i na činnosti výzkumné, výukové, posudkové, forezní. Diagnostika v psychiatrii směřuje k objasnění povahy a příčin psychických poruch, vývojových úchylek a defektů. Správná diagnóza je v psychiatrii a medicíně vůbec východiskem optimální terapie a adekvátní prognózy. Psycholog je vyškolen, aby mohl přispět k diagnostickému zpřesnění svým specifickým odborným pohledem a přístupem. Požadavky na vyšetření u jednotlivých pacientů zadává lékař – psychiatr; obvyklým požadavkem bývá posouzení osobnosti a jejích poruch, rozumových schopností a jejich případného deficitu, chorobných změn emotivity ve směru jejího snížení či zvýšení /deprese x mánie/, chorobných změn myšlení psychotické či organické etiologie; u dětí pak stupeň a směr vývoje, jeho poruchy.

Praktickým i teoretickým východiskem pro diagnostiku v psychologii je **psychodiagnostika**, která je samostatnou disciplínou v rámci psychologických věd.

Psychodiagnostika vychází z psychologie obecné a psychologie osobnosti, navazuje na psychologii diferenciální /individuálních rozdílů/ a využívá poznatků psychopatologie. Psychodiagnostika současně usiluje o měření a kvantifikování psychických jevů pomocí matematicko-statistických metod.

Psychodiagnostické metody, využívané v klinické praxi, bývají obvykle děleny na:

- metody **klinické** a
- metody **testové**.

Mezi klinické vyšetřovací postupy patří především:

- metoda **pozorování** a
- metoda **rozhovoru**.

Pozorování jako obecná metoda poznání se v psychologii vyznačuje tou zvláštností, že předmět pozorování - psychické děje - jsou bezprostředně přístupné jen jejich nositeli, subjektu, bezprostředně sledovat lze tedy jen vlastní psychické jevy, a to sebezpozorováním - introspekci. Na duševní děje u jiných lidí můžeme usuzovat jen nepřímou, pozorováním cizí psychiky - extraspekci.

Cílem pozorování při konkrétním psychologickém vyšetření jsou všechny projevy zkoumané osoby, její vzhled, oblečení, mimika, pantomimika, projevy emocí, způsoby komunikace i metakomunikace.

Rozhovor je nejdůležitější, ale i nejobtížnější metoda získávání dat a diagnostických poznatků. Vedle diagnostického zaměření slouží rozhovor též během psychologického vyšetření k navození dobrého kontaktu s vyšetřovanou osobou a k udržení její motivace ke spolupráci, prostupuje celým psychologickým vyšetřením jako jeho přirozená součást. Rozhovor může být předem více či méně připravený a strukturovaný. Více strukturované rozhovory mají charakter dotazníků.

Explorace je podrobný, diagnosticky zaměřený rozhovor, kterým získáváme jím základní informace o názorech a postojích vyšetřovaného. Součástí explorace je i detailní zjišťování údajů z minulosti posuzovaného - anamnéza.

Poznatky získané rozhovorem jsou součástí našich úvah, zda vlastnosti zkoumané osoby, její motivační dispozice a převládající způsoby chování jsou podmíněné spíše biologickými, případně patologickými činiteli, či zda jsou spíše výsledkem působení vnějších vlivů. Výsledný úsudek má praktický význam, protože víme, že lépe je možno ovlivňovat ty stránky osobnosti, které jsou více podmíněné vnějšími vlivy, učením. Co je naučené, lze spíše ovlivňovat či "přeučit" než to, co je biologicky zakódované.

K validizaci rozhovorem získaných dat je zvláště u psychiatrických pacientů velmi výhodné získat objektivní údaje o vyšetřované osobě, které by její subjektivní výpověď doplňovaly a korigovaly.

Výhodou klinických metod je jejich přirozenost, pružnost, přizpůsobivost konkrétnímu případu a okolnostem. Při vyšetřeních se může vyskytnout:

- **Agravace** - je přehánění, stupňování příznaků nemoci. Účelem a smyslem je získat nějakou výhodu, na př. zvýšenou pozornost partnera, rodiny, omezení práce či školní docházky, získání invalidního důchodu. .
- **Simulace** - je záměrné předstírání i produkce příznaků choroby. Cíl je podobný jako u agravace. Rozpoznání simulace bývá někdy snadné, jindy obtížné.
- **Dissimulace** - je opačná reakce. Vyskytuje se častěji u závažných psychických poruch, kde chybí náhled choroby, či tam, kde stojí v popředí obavy z důsledků, např. obava ze zbavení svéprávnosti.

Metody testové, testy

jsou speciální nástroje psychologického vyšetření. Testy bývají definovány jako **standardizované** metody, což znamená, že by měly vyhovovat určitým závazným metodologickým pravidlům. Patří k nim požadavek, aby podmínky vyšetření, postupy, testové materiály i způsoby vyhodnocení byly pro všechny vyšetřované osoby stejné, jednotné. Vyhodnocování výsledků se má opírat o statistické normy, odvozené z reprezentativního vzorku populace. Ve skutečnosti jsou některé testy standardizované více, některé méně. Testy mají být **objektivní** - objektivitou testu rozumíme nezávislost jeho výsledků jak na zkreslujících tendencích zkoumané osoby, tak na osobě, která test předkládá a vyhodnocuje. Při konstrukci testů je také prověřována jejich spolehlivost a validita.

Spolehlivost /reliabilita/ testu je dána jeho přesností jako nástroje měření, vyjadřuje, jak přesně test měří.

Validita /platnost/ testu je pravděpodobnost shody mezi výsledky testu a tím, co chceme testem zjišťovat. Vyjadřuje, nakolik test měří to, co měřit má /např. zda skutečně měří inteligenci a ne jen školní znalosti/.

Testové metody lze zhruba rozdělit na

1. testy výkonové a
2. testy osobnosti, které se zase dále dělí na dvě základní skupiny
 - a) testů projektivních
 - b) dotazníků.

Výkonové testy

Tyto testy jsou v podstatě testy **schopností**. Schopnosti jsou důležitou oblastí vlastností osobnosti, jsou to ty stránky osobnosti, které ve značné míře rozhodují o tom, jak se v životě uplatníme, jakým směrem zaměříme svoje aktivity, jak budeme úspěšní. Schopnosti úzce souvisí s poznávacími – kognitivními procesy /vnímání, představování, myšlení, pozornost, paměť/. Individuální kvality poznávacích funkcí se ve schopnostech promítají, jsou součástí vrozených vloh /nadání/ pro vykonávání nejrůznějších činností. Ve schopnostech jsou obvykle i zahrnuty vědomosti a dovednosti, které předpokládají učení a opakování činnosti. Protože nemůžeme schopnosti měřit přímo, snažíme se je postihnout úrovní a kvalitou výkonů v určitých oblastech, které považujeme za reprezentativní pro tu kterou schopnost. V testech tohoto typu je vyšetřovaná osoba postavena před úkoly, při jejichž řešení a vykonání se uplatňují její schopnosti myšlenkové, percepční nebo motorické. Výkon je výsledek zaměřené činnosti prováděné při řešení určitého úkolu, který lze zhodnotit především kvantitativně – zda vyšetřovaná osoba uspěla či neuspěla, zda uspěla lépe či hůře, ale vypovídá i o kvalitativních zvláštnostech zkoumaných schopností. Testy tohoto typu nejvíce odpovídají nárokům na objektivitu a spolehlivost.

Výkonové testy bývají ještě dále děleny na testy obecných schopností /inteligence/ a speciálních schopností.

„Intelligence“ je pojmový konstrukt, kterému každý sice rozumí, ale jeho jednotná definice neexistuje a dokonce není mezi odborníky ani shoda v názoru, zda jde o jednu obecnou základní schopnost, která se do ostatních schopností promítá, či zda se spíše jedná o komplex jednotlivých schopností; v současné době však převládá koncepce inteligence jako komplexu schopností.

Kromě pojmu inteligence se často ve stejném významu používá i pojmu „intelekt“, ani zde neexistuje přesné vymezení či rozlišení obou pojmů.

Testy inteligence patří mezi nejrozšířenější výkonové metody.

Nejpoužívanější stále zůstávají inteligenční soubory Davida Wechslera, v našich revizích pod zkratkami WAIS-R a čerstvě WAIS-III pro dospělé, PDW, WISC pro děti. Tyto testy mají řadu subtestů, které měří různé aspekty inteligence; informují tedy nejen o celkové výkonnosti, ale i o funkci jednotlivých složek, dovolují nahlédnout do struktury inteligence. Z analýzy profilu výkonnosti, doplněné objektivními údaji /dosažené vzdělání, pracovní kariéra/, lze odvodit původní intelektovou kapacitu a případný současný pokles. Vyšetření je prováděno individuálně, pozorování způsobů řešení a reakcí přináší mnoho důležitých poznatků s diagnostickým dosahem. Významné jsou strategie řešení, počet chyb a jejich rozložení, typy chyb, příznaky fluktuace pozornosti, únavy, nedostatečné snahy při řešení, tendence k selhání a j.

Testů inteligence je mnoho, jak komplexních, které postihují více stránek intelektových výkonů, tak tzv. testů jednodimenziálních. V této skupině je snad nejznámější a stále hojně používaný Ravenův test progresivních matic. Test se velmi často objevuje i v klinické praxi, někdy bohužel i nevhodně, např. u intelektově slabých jedinců, protože postihuje pouze schopnost logického usuzování, která bývá u jednodušších jedinců zpravidla nejslabší; naopak zase nevypovídá nic o jejich případných silnějších stránkách v oblasti konkrétního a praktického myšlení. Pro různé účely jsou vhodné různé testy, jejich výběr je v kompetenci každého psychologa.

Výsledky inteligenčních testů bývají většinou vyjádřeny inteligenčním kvocientem – IQ; platí přímá úměra, čím lepší výkony, tím vyšší je IQ.

Mezi testy speciálních schopností patří na prvním místě testy paměti, dále testy pozornosti, percepční pohotovosti, psychomotorického tempa, testy uměleckých i jiných typů schopností. Samostatnou kapitolu tvoří testy tzv. organicity, tj. organického poškození mozku; sem lze zařadit i velmi početnou skupinu **neuropsychologických** testů, které se zabývají vzájemným vztahem poškození mozku a následných psychických změn.

Testy osobnosti

Osobnost je v psychologii pojem klíčový. Psychické jevy se nevyskytují samy o sobě, ale pouze jako projevy, prožitky, výkony určitého konkrétního člověka – jejich soubor pak, vázaný na určitého reálného jedince je **osobnost**, člověk jako psychologický celek.

Psychické procesy, stavy a vlastnosti jsou u konkrétního člověka uspořádány jedinečným, individuálně svérázným způsobem, který se v určitém stupni charakteristicky objevuje v každém jeho chování a prožívání, za různých měnlivých okolností, v různých podmínkách. Psychologie osobnosti klade důraz jak na jednotu, celistvost duševního dění /integraci/, na její relativní stálost v čase, tak i na jedinečnost, individuálně organizovanou kombinaci duševních vlastností. Osobnost každého člověka je svým způsobem jedinečná, unikátní, svérázná, z pohledu psychologie nemohou existovat dva lidé se shodnou osobností. Každý člověk se v některých vlastnostech více podobá ostatním – z tohoto faktu vycházejí různé typologie osobnosti, zároveň se v některých ohledech od nich liší; jedinečné osobní variace podmiňují jeho individuální svéráz, osobitost.

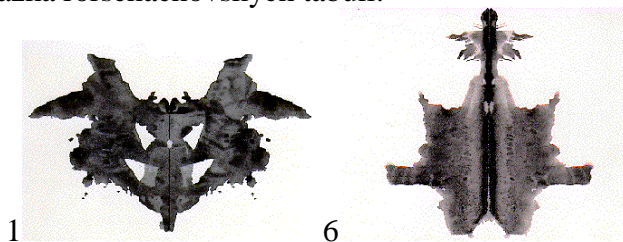
Mezi základní pojmy patří i struktura a dynamika osobnosti.

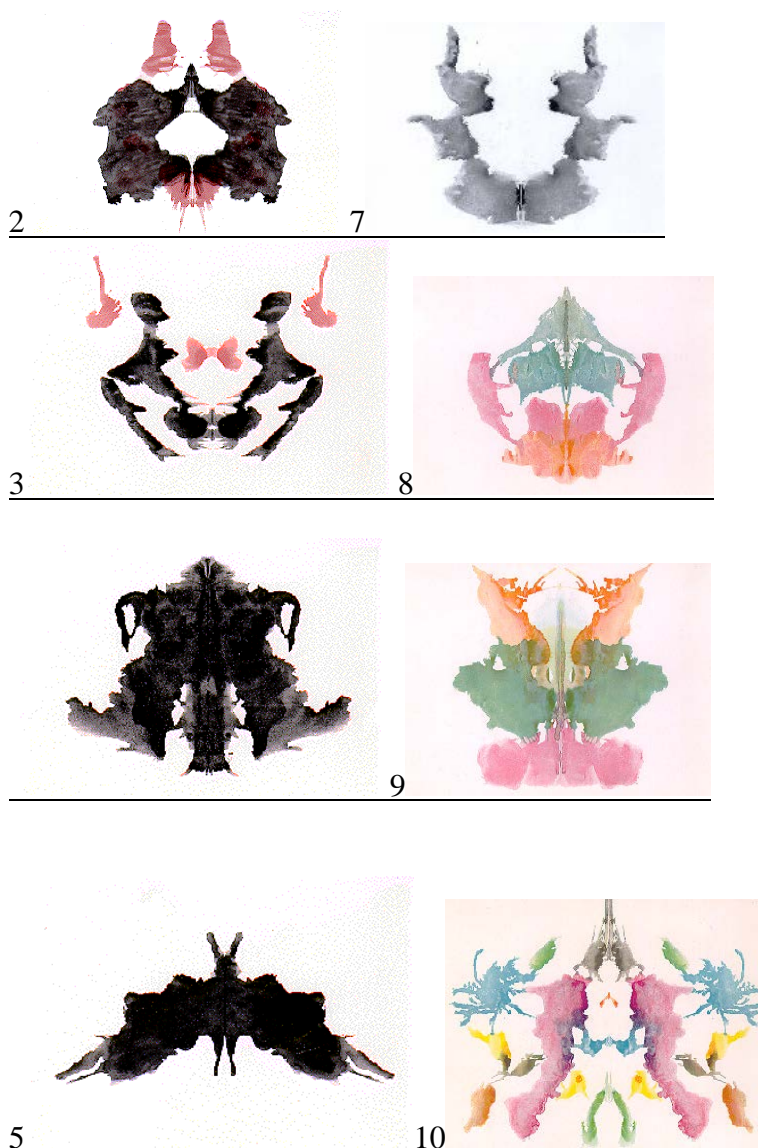
Struktura představuje jakýsi souhrn základních složek, dispozic, vlastností, tedy jakoby základní kameny osobnosti, ze kterých je osobnost individuálně charakteristicky uspořádána. Dynamika osobnosti se zabývá otázkami, jak probíhají duševní děje v závislosti na struktuře osobnosti a neustále se měnících podmínkách prostředí. Přednostním tématem dynamiky osobnosti je problematika motivace.

Projektivní techniky jsou důležitou rozsáhlou skupinou testů osobnosti. Vycházejí z předpokladu obecně platného principu projekce, podle kterého vnitřní uzpůsobení každého jedince ovlivňuje jeho apercpci, promítá se do jeho reakcí a zanechává osobité stopy v jeho produkci; jednodušeji řečeno, každý člověk stejné podněty či situace vnímá, vykládá si je a reaguje na ně poněkud jinak než druzí. Se záměrem posílit tendenci k projekci bývá u těchto metod podnětový materiál neurčitý, mnohoznačný, jen zčásti strukturovaný. Projektivní techniky usilují o postižení osobnosti s důrazem na její dynamické složky, především vlastnosti motivační a emoční. Navozované reakce mohou být slovní, grafické, kresebné, či jinak tvořivé povahy.

Velkou předností testů tohoto typu je minimální možnost zkreslení ze strany vyšetřované osoby, protože ta nemá představu, co daný test sleduje, jaké jsou reakce "dobré" či "špatné". Nejpracovavější a diagnosticky nejpřínosnější je Rorschachova metoda, kterou již v r. 1921 publikoval švýcarský psychiatr Hermann Rorschach. Podle jeho pojetí z reakcí vyšetřovaných osob na amorfní inkoustové skvrny lze odvodit různé stránky osobnosti, její rozumové schopnosti, vlastnosti emočně-motivační, její strukturu i dynamiku; metoda umožňuje i jemné rozlišování psychopatologické. Metoda během let prošla obdobími velkého nadšení i ochlazení, vzniklo několik rorschachovských škol, nadále pokračují výzkumy a bádání. Bylo shromážděno velké množství poznatků, vypracovány podrobné návody k signování a interpretaci odpovědí, způsoby propočtů. Ze všech projektivních metod patří tato metoda k univerzálně a standardně používaným; uvádí se jak vysoká reliabilita testu, tak i vysoká klinická validita, tj. shoda mezi výsledkem testu a diagnózou .

Ukázka rorschachovských tabulí:

Především na dynamiku osobnosti je zaměřen tématický apercepční test /TAT/; rozsáhlá je oblast metod typu "doplňování", na jejímž počátku stojí dodnes aktuální Jungův test slovních asociací. Asociační experiment je dosud standardní součástí tzv. detektoru lži.

K projektivním technikám patří mnoho testů nejrůznějších typů. Projektivní testy pro děti mají více fantazijní a hravou povahu, některé rozvíjí pohádkové náměty, jinde se dítě může identifikovat např. se zvířátky a více bezprostředně se tak projevit.

Princip **dotazníků** spočívá v předkládaném souboru otázek či výpovědí týkajících se názorů, zájmů, citů, způsobů chování v různých situacích. Zkoumaná osoba má za úkol označit ty výpovědi, které nejlépe vystihují její duševní stav, charakteristické znaky, postoje, názory. Výhodou dotazníků je snadná administrace i vyhodnocení výsledků, nevýhodou je větší možnost zkreslení ze strany vyšetřované osoby, ať už záměrného, ve snaze jevit se v lepším světle, či vyplývajícího z nedostatečně kritického hodnocení vlastní osoby, nebo z nepozornosti, či z nepochopení otázkám u jednodušších jedinců. K zachycení těchto tendencí proto bývají do dotazníků někdy zakomponovány tzv. stupnice lži, jejich zvýšení indikuje sníženou validitu získaných výsledků. Dotazníky zjišťujeme buď jeden určitý rys osobnosti /na př. různé škály úzkosti/, nebo se snažíme postihnout charakteristických znaků více.

V klinické psychologické praxi se používá především dotazníků zaměřených diagnosticky. Nejobsažnější je Minnesotský mnohofázový dotazník /MMPI/, který kromě škál validity obsahuje škály klinické, které udávají míru psychopatologie nejčastějších syndromů.

Vyšetření je časově náročné, dotazník však v posledních letech prožívá renezanci díky počítačové adaptaci.

Populární pro individuální i skupinové vyšetření zůstávají dotazníky Eysenckovy, které postihují důležité bipolární dimenze osobnosti: extraverte - introverte, stabilita - neurotičnost. Psychologické testy lze používat jednotlivě, většinou jsou však testy sestavovány do zaměřených baterií podle povahy problému, k jehož řešení jsou vhodné. V klinické praxi téměř nikdy nevystačíme s jediným testem. Většina testů má dlouhou tradici, v oblibě zůstávají proto, že se v praxi osvědčily; nezůstávají ovšem ve své historické podobě, ale jsou průběžně revidovány, upravovány a modernizovány.

Výsledky testů je možno zpracovávat buď spíše kvantitativně, anebo spíše kvalitativně; v tom se jednotliví psychologové liší, optimální je však vyvážené spojení obou přístupů. Výsledek diagnostické práce psychologa v klinické praxi má být syntézou jeho znalostí a zkušeností, náležité aplikace psychodiagnostických metod i klinického vhledu.

Všechny vyšetřením získané poznatky o osobě posuzovaného jsou podkladem pro zpracování vlastního nálezu.

Nález má písemnou formu, snažíme se o srozumitelné vyjadřování. Nález by měl vždy obsahovat popis celého vyšetření, jak pozorování a rozhovoru, tak všech použitých testových metod a jejich výsledků včetně kvantitativních ukazatelů. Bývá bohužel nedostatkem některých psychologických nálezů, že kvantitativní údaje chybí, a místo nich jsou uváděny neurčité, mlhavé, případně i zavádějící výrazy /např. subnormní ve smyslu podprůměrný/; takovýto postup je v rozporu se základním cílem psychodiagnostiky, protože při retestu pak není možné srovnání s předchozími výsledky, určení trendu vývoje, změny, stupně poškození apod.

Všechny důležité údaje celého vyšetření shrneme a rozebereme ve vztahu k tomu, co bylo původním požadavkem na psychologické vyšetření /např. zda dochází u pacienta k prohloubení demence/.

V **závěru** nálezu pak pokud možno jasně a jednoznačně uvedeme poznatky, ke kterým jsme na základě vyšetření dospěli, zodpovíme položené otázky a případně i navrhneme další diagnostická či terapeutická opatření.

Literatura

Murphy, R. K., Davidshofer, O.Ch.: Psychological Testing. New York. Prentice-Hall International 1999

Svoboda, M.: Psychologická diagnostika dospělých. Portál, Praha 1999.

Šrutová, L.: Psychologické vyšetřovací metody. In: Zvolský, P. a kol.: Obecná psychiatrie, Karolinum, Praha, 1994.

Šrutová, L.: Psychologická znalecká činnost: In: Pavlovský, P.: Soudní psychiatrie a psychologie, 2.rozšířené a aktualizované vydání, Grada Publishing, a.s. 2004.

Doporučená literatura

Dušek, K., Večeřová, A. (2010): Diagnostika a terapie duševních poruch. Praha: Grada.

Raboch, J., Pavlovský, P. a kol. (2012): Psychiatrie. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Svoboda, M. (1999): Psychologická diagnostika dospělých. Praha: Portál.

Svoboda, M. a kol. (2013): Psychodiagnostika dospělých. Praha: Portál.

Otázky:

- 1) Psychologické vyšetření:
jeho součástí je rozhovor
používá diagnostické metody
opírá se i o anamnézu
platí vše uvedené

- 2) Psychologické testy:
je třeba používat jednotlivě
rozumí se jimi projektivní techniky
jsou sestavovány do zaměřených baterií
nezahrnují dotazníkové metody

- 3) Rorschachova metoda:
vychází z principu projekce
podnětový materiál je určitý, jednoznačný
je zastaralá
patří mezi dotazníkové metody

- 4) Klinický psycholog:
jeho náplní je diagnostika a psychoterapie
pracuje ve zdravotnictví
spolupracuje s psychiatrem
platí vše uvedené

- 5) Introspekce je:
testová metoda
metoda pozorování
metoda rozhovoru
neplatí nic z uvedeného